

Ny Forskning i Grammatik

Titel:	Sprogtypologi og ordklassefunktion Om verber og substantiver i endocentriske og exocentriske sprog	
Forfatter:	Iørn Korzen	
Kilde:	K. Boye, L. Heltoft, A. Jensen, E. Skaftø Jensen, R. Therkelsen (red.). <i>Ny Forskning i Grammatik</i> 12, 2005, s. 177-200	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive	

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kultur, RUC/Institut for Sprog og Kommunikation, SDU 2005

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sprogtypologi og ordklassefunktion

Om verber og substantiver i endocentriske og exocentriske sprog

Iørn Korzen

1. Indledning

I de romanske sprog er der en langt større tendens end i dansk til at ekspliciterer tekstpragmatiske og retoriske relationer og relieffer. Det gælder ikke alene i de tilfælde hvor den større fleksivrigdom i romansk fører til større pragmatisk og semantisk ekspliciteringstvung, dvs. hvor (1a) implicerer (1b):

- (1) a. større fleksivrigdom i romansk
↓
b. større pragmatisk/semantisk ekspliciteringstvung

Det gælder også i de tilfælde hvor de morfologiske muligheder er de samme i de romanske sprog og i dansk, et fænomen som det umiddelbart kan synes vanskeligere at udlede af (1a/b).¹

Men jeg skal nedenfor argumentere for at dette fænomen faktisk følger af (1a/b), og at disse sammenhænge kan forklares med henvisning til de leksikalske forskelle mellem **endocentriske** og **exocentriske sprog**, som gruppen bag CBS-projektet "Lingvistisk oversættelse" har beskrevet i en lang række publikationer, jf. også Herslund (2005) og Korzen & Lundquist (red.) (2004).

1. Jf. også mit indlæg fra grammatikmødet i 1999 (Korzen 2000a), som sluttede med denne konstatering uden at kunne give en rigtig god forklaring på fænomenet.

Den større fleksivrigdom i de romanske sprog gælder især inden for verbalsystemet, hvor det syntetiske system kan illustreres som i (2):

(2) **Syntetiske verbalformer på dansk og italiensk**

		Dansk	Italiensk
a.	Tempus/ aspekt	præsens, præteritum	præsens, imperfektum, passato remoto (perfektum), futurum ²
b.	Modus	indikativ, imperativ	indikativ, konjunktiv, konditionalis, imperativ
c.	Infinithed	infinitiv, præsens / perfektum participium	infinitiv, præsens / perfektum participium, gerundium

I forhold til italiensk savner dansk her:

- den **aspektuelle** distinktion, (2a), mellem perfekte verbalformer, som angiver forgrund, og imperfektive verbalformer, som kan angive baggrund;
- den **modale** distinktion, (2b), mellem indikativ, som udpeger ("indikerer") et sagforhold som den centrale del af meddelelsen, og konjunktiv som udtrykker retorisk underordning, dvs. at det givne sagforhold ikke er den centrale og asserterede del af meddelelsen;
- den **infinite** form gerundium samt en række participialkonstruktioner, (2c); syntetiske infinite former er helt umarkerede mht. trækkene tempus, aspekt, modus og person, hvorved de udtrykker en semantisk, retorisk og pragmatisk underordning af den givne proposition; se 3.3 nedenfor.

Men dansk har også et enklere nominalsistem. Her savner dansk (og andre germanske sprog):

- ubestemte artikler ved masse- og pluralisord, jf. (3);
- det syntagmatisk overordnede pronomen *quello*, jf. (4);
- det syntagmatisk underordnede og/eller klitiske pronomen *ne*, jf. (5).

2. I denne rent kvantitative sammenligning ser jeg bort fra at visse former kan have både temporalt og modalt indhold.

- (3a) Jeg har købt [Ø] / *noget smør*. Jeg har taget [Ø] / *nogle bøger* med til dig.³
- (3b) Ho comprato [Ø] / *del / un po' di burro*. Ti ho portato *dei / alcuni libri*.
- (4a) Jeg tager Pias *cykel*. Du kan tage Peters [Ø] / Du kan tage den nye [Ø].
- (4b) Io prendo *la bicicletta* di Pia. Tu puoi prendere *quella* di Pietro / *quella* nuova.
- (5a) Jeg har købt *vin*. Vil du have et glas/*noget [Ø]?* / *Vil du ha' [Ø]?*
- (5b) Ho comprato *del vino*. *Ne vuoi un bicchiere/un po'?* / *Ne vuoi?*

De verbalformer som italiensk har i modsætning til dansk, jf. (2), bruges altså til at udtrykke relationer mellem de propositioner de forekommer i, og de i (3)-(5) nævnte artikler og pronominer bruges til at ekspliciterer hhv. nogle tekstpragmatiske relationer (trækket [- identificerbar for modtager]) og nogle tekstuelle anaforrelationer. Vi har altså på begge fronter en **højere fleksivisk ekspliciteringsgrad** i de romanske sprog end i dansk, og jeg vil søge at begrunde at (en del af) årsagen hertil skal findes i den typologiske forskel mellem endocentriske og exocentriske sprog.

2. Endocentriske og exocentriske sprog: Leksikon

Endocentriske og exocentriske sprog adskiller sig leksikalsk ved fordelingen af information i hhv. verber og substantiver. De endocentriske sprog er karakteristiske ved større informationsvægt, dvs. større specificering og præcision i verberne, dvs. i centrum af propositionen, heraf navnet "**endocentrisk**". Heroverfor lægger de exocentriske sprog en relativt større informationsmængde, specificering og præcision ud i de nominale argumenter, dvs. uden for propositionens centrum, heraf navnet "**exocentrisk**". Når en ordklasse er leksikalsk mere specificeret i

3. Jeg opfatter ikke *nogen, noget, nogle* som artikler i dansk, men som kvantorer. For en nærmere begrundelse for denne opfattelse, se Korzen (2000c: 207ff, 217).

et sprog end i et andet (for substantivernes vedkommende: intensionen er bredere, indeholder flere træk), betyder det at den udpeger underkategorier i forhold til den tilsvarende ordklasse i det andet sprog.

Forskellen mellem endo- og exocentriske sprog svarer stort set til forskellen mellem germanske og romanske sprog, og den leksikalske specificering i **de endocentriske/germanske verber** skyldes leksikaliseringen af betydningskomponenten MÅDE og – dermed – ofte også komponenten FIGUR. Tilstedeværelsen af komponenten MÅDE betyder nemlig at verberne meget mere kræsnt selekterer deres argumenter, jf. fx:

(6) Leksikalske forskelle, verbalsystemet

Dansk (endocentrisk)		Italiensk (exocentrisk)	
<i>hunden</i>	<i>gik ind</i>	<i>il cane</i>	<i>entrò</i>
<i>fisken</i>	<i>svømmede ind</i>	<i>il pesce</i>	<i>entrò</i>
<i>fuglen</i>	<i>fløj ind</i>	<i>l'uccello</i>	<i>entrò</i>
<i>bilen</i>	<i>kørte ind</i>	<i>l'automobile</i>	<i>entrò</i>
<i>skibet</i>	<i>sejlede ind</i>	<i>la nave</i>	<i>entrò</i>
<i>manden</i>	<i>gik ind</i>	<i>l'uomo</i>	<i>entrò (a piedi)</i>
<i>manden</i>	<i>løb ind</i>	<i>l'uomo</i>	<i>entrò (di corsa)</i>
<i>manden</i>	<i>kørte ind (i bil)</i>	<i>l'uomo</i>	<i>entrò (in macchina)</i>

Som det ses i de tre sidste eksempler, **kan** MÅDEskomponenten godt udtrykkes på italiensk, fx i en adverbial satellit, men det sker kun hvis den ønskes særligt understreget. Derimod kan dansk generelt ikke **undgå** at udtrykke den.⁴

Den leksikalske specificering i **de exocentriske/romanske substantiver** skyldes at artefakter i de romanske sprog generelt er leksikaliseret på baggrund af deres KONFIGURATION, dvs. form og udseende, hvorimod de germanske er leksikaliseret på baggrund af deres FUNKTION. Da

4. Ingen regel uden undtagelser: Der er faktisk en håndfuld danske bevægelsesverber der ikke udtrykker MÅDE, nemlig *komme*, *ankomme*, *passere*, *forsvinde* og *tage* (i sammenhænge som *tage af sted*, *tage til Rom*).

genstande der ser forskellige ud, godt kan have (mere eller mindre) samme funktion, giver dette en mere specificeret leksikalisering på romansk og en underspecificeret, dvs. mere abstrakt leksikalisering på germansk. I figur (7) ses prototyperne *bil* og *stol* som eksempler på leksikaliseringer på hyperonymniveau i dansk i forhold til italiensk med udgangspunkt i deres FUNKTIONELLE egenskaber: hhv. en genstand til at transportere nogen eller noget med og en genstand til at sidde eller evt. stå på. Undertyper dannes på dansk ved sammensætninger med den generiske prototype-rod, men har selvstændige leksikaliseringer på italiensk på baggrund af deres KONFIGURATION:

(7) **Leksikalske forskelle, substantivsystemet**

	Dansk	Italiensk
a.	<i>bil</i> <i>personbil</i> <i>lastbil</i> <i>varebil</i> <i>rutebil</i>	– <i>automobile (macchina)</i> <i>camion</i> <i>furgone</i> <i>autobus, pullman</i>
b.	<i>stol</i> <i>spisestuestol</i> <i>lænestol</i> <i>liggestol</i> <i>tronstol</i> <i>korstol</i> <i>prædikestol</i> <i>talerstol</i>	– <i>sedia</i> <i>poltrona</i> <i>sdraio</i> <i>trono, seggio</i> <i>stallo da coro</i> <i>pulpito, pergamo</i> <i>podio</i>

Hvor man på dansk ofte kun specificerer en undertype hvis den ønskes særligt understreget, kan man på italiensk på grund af den præcisere leksikalisering ikke **undgå** at specificere den. Og som figuren antyder, kan man faktisk ikke oversætte *bil* og *stol* til italiensk uden at vide hvilken undertype der er tale om; der findes ikke tilsvarende generelle hyperonymer på italiensk.⁵

5. Ofte vil man dog inferere en "default specificering": fx *bil* → *personbil*, *stol* → *spisestuestol*, men det er en anden historie.

Det skal understreges at vi her taler om store generelle tendenser i sprogene, hvorfra det ikke er umuligt at finde undtagelser – ofte pga. påvirkning sproggrupperne imellem, men der tegner sig et overordnet billede af leksikalsk **komplementaritet** som kan illustreres som i (8):

(8) **Informationsvægt / leksikalsk specificering**

	Endocentriske sprog	Exocentriske sprog
Verber	+	–
Substantiver	–	+

3. Endocentriske og exocentriske sprog. Fra leksikon til tekstfunktion

Når vi sammenholder disse leksikaliseringsmønstre med fleksionsmønstrene, støder vi på en anden interessant “komplementaritet” i de to sprogfamiliers verber, nemlig at et rigt leksikalsk system modsvares af et fattigt fleksivsystem og omvendt:

(9) **Verbalsystemet**

	Endocentriske sprog	Exocentriske sprog
Leksikon	+	–
Fleksion	–	+

+ “rigdom”

– “fattigdom”

Denne fordeling, som næppe er tilfældig, vil vise sig at have stor betydning for sammenhængen mellem (1a/b) og den generelt større tekstpragmatiske ekspliciteringstendens i romansk end i dansk.

3.1. Et par sproghistoriske ord

Sproghistorisk kan man for **verbernes** vedkommende formentlig tale om to forskellige udviklinger fra et oprindeligt indoeuropæisk system med såvel leksikalsk specificering som bøjningsmæssig rigdom. Latin skal nemlig nok kategoriseres som et endocentrisk sprog, hvis verber

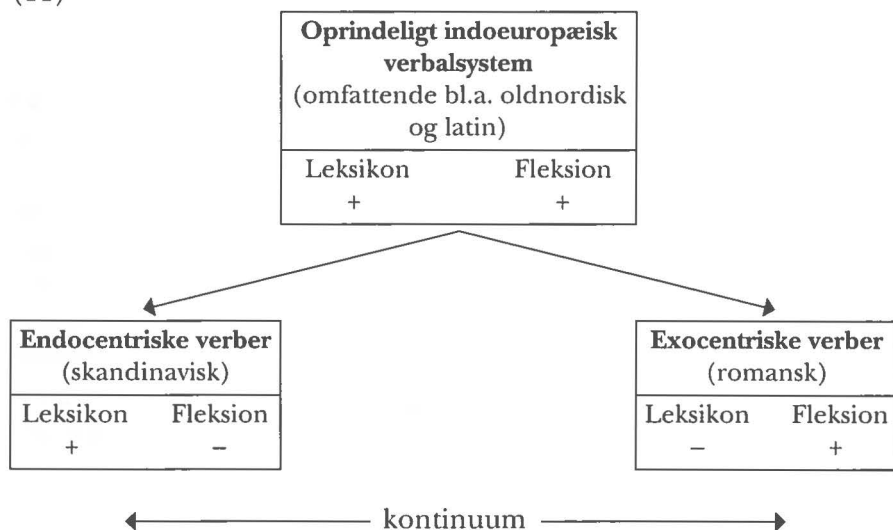
med tiden har undergået en metaforisk ekstension og derved tabt betydningskomponenten MÅDE. Til gengæld er komponenten RETNING blevet inkorporeret i bevægelsesverberne; se herom Herslund (2005). Gode eksempler herpå er verberne:

- (10) *vadere, ambulare, ire* ('at gå til fods') → *aller, andare, ir* ('at bevæge sig til eller fra et sted')

Til gengæld bevarede de neolatinske verber deres rige fleksivmønster, jf. højre pil i fig. (11).

I de skandinaviske sprog er der sket det "modsatte", nemlig en væsentlig reduktion af et rigt fleksivsystem, der bl.a. omfattede bøjning i person og tal, et konjunktivsystem med regler der i høj grad minder om de nuværende regler i romansk, og andre infinitte (bl.a. supinum- og participial-) konstruktioner. Rent leksikalsk bevarede de skandinaviske sprog til gengæld deres verbalspecificering, jf. venstre pil i figur (11).⁶

(11)

6. Se også Mikkelsen (1975: 396-402), Skautrup (1968a: 273-275), (1968b: 201-202), Karker (1996: 58 ff.) og Faarlund (2004: 41ff., 50 ff., 122-123, 200). Fleksivreduktionen resulterede bl.a. i en meget fastere ordstilling i de skandinaviske sprog. Jeg takker Eva Skafte Jensen for spændende teksteksempler, som der desværre ikke er plads til at citere her.

Pilene for neden skal illustrere at de skandinaviske og de romanske sprog kan opfattes som hhv. det endocentriske og det exocentriske yderpunkt i et kontinuum, imellem hvilke andre sprog, som er lidt mindre klare eksempler, eller som indeholder træk fra begge typer (fx engelsk og tysk), kan placeres.

Hos **substantiverne** er der sproghistorisk sket en morfologisk forenkling i såvel de skandinaviske som de neolatinske sprog: I begge tilfælde er et veludviklet kasussystem forsvundet, og der er udviklet bestemte og ubestemte artikler. Men der er alligevel en væsentlig forskel: De romanske sprog har udviklet et komplet system af bestemte og ubestemte artikler til alle substantivtyper, hvorimod de germanske sprog, som vi så i (3), aldrig har udviklet ubestemte artikler til masse- og pluralisord, og brugen af bestemt artikel er ikke nær så generaliseret som i romansk. Det er som om udviklingen i germansk er stoppet tidligere – eller går betydeligt langsommere.

3.2. En forklaringshypotese

I et forsøg på at forklare disse forhold er jeg blevet inspireret af Hopper & Thompsens to artikler om hhv. transitivitet (1980) og leksikalske kategorier (1984). Isidstnævnte opererer forfatterne med en prototypebeskrivelse af verber og substantiver på baggrund af deres tekstfunktion. Verbernes prototypiske funktion er den at instantiere “verbalføremønstre” i en tekst, dvs. aktioner, aktiviteter eller statiske situationer, og substantivernes er den at instantiere “substantivforekomster”, dvs. første-, anden- eller tredjeordensentiteter. Hertil kræves nogle særlige grammatiske kodninger afhængigt af det enkelte sprog, for verberne fx kodning af tempus, modus, aspekt, subjekt og for substantiverne identificerbarhed, tal, kasus; først i og med disse kodninger opnår konstituenten sin prototypiske funktion. Som ubøjede er både verber og substantiver således funktionsmæssigt kategoriløse (“acategorial”, op.cit. 747), men det gælder dog at “most forms begin with a propensity or predisposition to become N’s or V’s; and often this momentum can be reversed only by special morphology” (loc.cit.). Ved en sådan “reversal” sker der forskellige grader af de-kategorisering i forhold til den prædisponerede funktion, som vi skal se om lidt.

Hopper & Thompson beskriver ikke nærmere den omtalte “propensity or predisposition to become N’s or V’s”, men i forbindelse med den

denominalisering der fx sker for substantiver i inkorporeringer og komposita (se også 3.4.1 nedenfor), siges det at “‘de-individuation’ is of course typical of de-categorized N’s” (op.cit. 714).

Trækket “individuation”, som altså på den måde modvirkes eller neutraliseres ved dekategorisering, har Hopper & Thompson i transitivitetssartiklen (1980) beskrevet som en overordnet egenskab defineret ved en række binære hierarkier som singularis/pluralis, animeret/inanimeret og definit/indefinit (op.cit. 279), hierarkier der samlet udtrykker “the extent to which O [the entity] is particularized and viewed as a concrete entity distinct from its background” (op.cit. 287). Trækket “individuation” medvirker til tekstuel “promovering” af en konstituent, og det spiller en væsentlig rolle for en NP’s tekstprominens og “Intrinsic Topicality” (op.cit. 286), dvs. for dens mulighed for at opnå prototypisk tekstfunktion og instantiere en entitet der kan fungere som indholdsmæssig topik.

Inspireret heraf, samt af de leksikalske forskelle mellem endocentriske og exocentriske sprog, vil jeg argumentere for at endnu et binært hierarki med fordel kan inddrages i beskrivelsen, nemlig hierarkiet hyponym – hyperonym. Også dette hierarki spiller en stor rolle for opfattelsen af en entitet som “particularized” og “distinct from its background”, og jeg vil argumentere for at der, såvel i verber som i substantiver, er en generel sammenhæng mellem leksikalsk specificering og prototypisk tekstfunktion, og at leksikalsk specificering derved er medvirkende til at afgøre konstituenters “propensity or predisposition to become N’s or V’s”: Jo højere grad af leksikalsk specificering, desto større sandsynlighed for at konstituenten benyttes til konkret instantiering af en “forekomst” af den givne klasse og dermed får prototypisk tekstfunktion. Jo lavere grad af leksikalsk specificering (eller jo højere grad af underspecificering og abstrakt betydning), desto større er tendensen til atypisk tekstfunktion, dekategorisering og forskellige former for tekstuel “nedskrivning”, fx ved inkorporering i en anden struktur.

Min hypotese er således at vi i det endocentriske dansk vil se en tendens til prototypisk tekstfunktion i verberne og atypisk tekstfunktion i substantiverne (med de deraf følgende grammatiske kodninger) og omvendt i det exocentriske italiensk. Dette kan samlet opstilles som i (12):

(12)

Fra leksikon til tekstfunktion

Individuering (leksikalsk specificering) ↓		Generalisering (leksikalsk underspecificering) ↓	
Høj topikalitet og tekstprominens ↓		Lav topikalitet og tekstprominens ↓	
Tendens til instantiering af en "forekomst" (prototypisk ordklassefunktion)		Tendens til ikke-instantiering og/eller nedskrivning (atypisk ordklassefunktion)	
Endocentrisk Verber:	Exocentrisk Substantiver:	Endocentrisk Substantiver:	Exocentrisk Verber:
eksplicitering af tempus, modus, aspekt, person dvs. tendens til finithed	eksplicitering af identificerbarhed dvs. tendens til determination	denominalisering dvs. tendens til nul-determination og nominalinkorporering	deverbalisering dvs. tendens til infinitivitet og "verbalinkorporering" (se nedenfor) ⁷

Pilene skal læses "medfører", og jeg skal i de flg. afsnit vise at tendenserne nævnt i de nederste tre felter i figuren netop er typiske konstituentmanifestationer i hhv. dansk og italiensk.

3.3. Verbalsystemerne

For så vidt angår verbalsystemerne, så vi i fig. (2) at det romanske flexivsystem er væsentligt rigere end det danske. Specielt er forskellene i (2b/c) netop eksempler på deverbaliseringsmuligheder i italiensk som dansk ikke har. De forskellige grader af deverbalisering og underordning kan samlet beskrives som i fig. (13), hvor verbalet mister flere og flere verbaltræk, dvs. fjerner sig mere og mere fra det funktionelt prototypiske verbal:

7. For en diskussion af et lidt bredere inkorporeringsbegreb, som dækker både verber og substantiver, se Korzen & Lundquist (red.) (2004: 138-139).

(13) **Deverbaliserings-/underordningsskema**

Form		Funktion og træk
0. finit verbal i helsætning	↓	0. prototypisk verbalfunktion
1. finit verbal i ledsætning med indikativ		1. tab af selvstændig illokution, tempus og modus (disse værdier udtrykkes og/eller bestemmes af oversætningen)
2. finit verbal i ledsætning med konjunktiv		2. ud over 1: tab af aspektdistinktion; tempusbegrænsninger
3. infinit verbalform		3. fuldstændigt tab af modal, temporal og aspektuel værdi; tab af subjektseksplicitering ⁸
4. nominalisering		4. propositionen integreret som en (oftest præsupponeret) entitet i en anden proposition; valensled reduceret til sekundære led eller udeladt

Jo længere nede i deverbaliseringskemaet en proposition realiseres,

- desto færre grammatisk-semantiske træk udtrykker verbalet, dvs. desto mere grammatisk abstrakt fremtræder det,
- i desto højere grad vil propositionen være semantisk og retorisk underordnet og dermed "inkorporeret" i sin oversætning, og
- desto mere hypotaktisk og hierarkisk fremtræder tekststrukturen.⁹

Som sagt i 3.1 er konjunktiv, dvs. niveau 2-muligheden, forsvundet i moderne dansk, og dansk mangler ligeledes den infinitte gerundium i niveau 3. Hertil kan føjes at frekvensen af de øvrige infinitte former samt af nominaliseringer (niveau 3 og 4) er væsentlig lavere i dansk

8. Bortset fra i de såkaldte "absolutte konstruktioner".

9. For flere detaljer og yderligere bibliografi, jf. Korzen (2000b: 81-99) og Korzen & Lundquist (red.) (2004: 153-173).

end i italiensk. Til illustration heraf kan jeg citere en optælling af deverbalerede propositioner i “Mr. Bean”-korpuset, som består af danske og italienske, skriftlige og mundtlige gengivelser af en *Mr. Bean*-episode:¹⁰

(15) **Propositioner tekstualiseret uden finit verbal**
 % af alle propositioner
 (“*Bean*-korpuset”)

Propositioner realiseret med:	Danske tekster		Italienske tekster	
	mundtlige	skriftlige	mundtlige	skriftlige
infinitiv	6.40	12.02	20.10	23.98
gerundium	–	–	6.37	14.39
participium	0	0.01	0.62	5.77
nominalisering	0	0.01	0.10	2.97
Total	6.40	12.04	27.19	47.11

Som det ses, er frekvensen af tekstualiseringer uden finit verbal i dette korpus af størrelsesordenen fire gange så stor i italiensk som i dansk, og på begge sprog er den af størrelsesordenen dobbelt så stor i skriftlige som i mundtlige tekster. Tallene er repræsentative for narrative teksttyper; i andre teksttyper kan de interlingvistiske forskelle være endnu større.

Vi kan altså konkludere at tendensen til **deverbalering** generelt er væsentlig højere i italiensk end i dansk: Niveau 2 findes ikke i dansk, og niveauerne 3 og 4 optræder betydeligt sjældnere. Fig. (12) passer altså fint på verberne, og hvor de **exocentriske verbers funktion** (ud over at etablere relationer mellem deres argumenter) som sagt i indledningen er den at etablere relationer mellem **propositioner**, er de leksikalsk specificerede **endocentriske verbers funktion** alene

10. Om dette tekstkorpus, se Skytte et al. (red.) (1999).

den at etablere (og **beskrive**) relationerne mellem deres **argumenter**. Deres leksikalske specificering har medført en høj tekstprominens og en særlig tendens til at instantiere verbalsituationer, og de lader sig vanskeligt dekategoriisere og nedskrive til et baggrunds niveau. Det kan formodentlig (medvirke til at) forklare at de fra 11-1200-tallet til hen imod år 1700 (iflg. Mikkelsen 1975: 400) mistede deres morfologiske muligheder for deverbalisering ved konjunktiv samt visse participial-konstruktioner og supinum.

3.4. Substantivsystemerne

Hos substantiverne mangler de germanske sprog som sagt ubestemte artikler til masse- og pluralisord, og bestemt artikel er mindre udbredt end i romansk. Vi kan derfor sige at fig. (12) og den exocentriske "tendens til determination" passer – simpelt hen pga. forskelle i inventar. Men ikke nok med det: Hvis vi ser på dansk, finder vi et par helt specielle muligheder for yderligere at nedskrive eller degradere substantivkonstituenten, nemlig nominalinkorporering og antipassiv.

3.4.1. Nominalinkorporering

Nominalinkorporering er betydelig hyppigere i dansk end i romansk, og den helt store forskel ligger i de tællelige førsteordensentiteter i singularis, altså netop den type substantiver vi talte om i fig. (7). Ved inkorporering dekategoriseres nominalkonstituenten i og med at den mister en del af sin semantiske, tekstpragmatiske og morfosyntaktiske værdi, og funktionelt nærmer den sig et adverbium. At *købe bil*, *vaske bil som i*:

(15) Hans har købt *bil*. Hans vasker *bil*.

betyder at *foretage et bilkøb / en bilvask*, dvs. en bestemt form for *køb / vask*. Det inkorporerede substantiv *bil* angiver en generisk "ramme" for handlingen svarende til modifikatoren i *bilkøb / bilvask*.

Men også her viser sammenhængen med leksikalsk specificering og tekstfunktion sig klart. Nominalinkorporering er nemlig generelt kun mulig med abstrakte, hyperonyme substantiver, ikke – eller dårligt – med hyponyme substantiver:

- (16a) !!Hans har købt *personbil*. !!Hans vasker *personbil*.
 !!Hans har købt *lastbil*. !!Hans vasker *lastbil*.
 !!Hans har købt *varebil*. !!Hans vasker *varebil*.¹¹

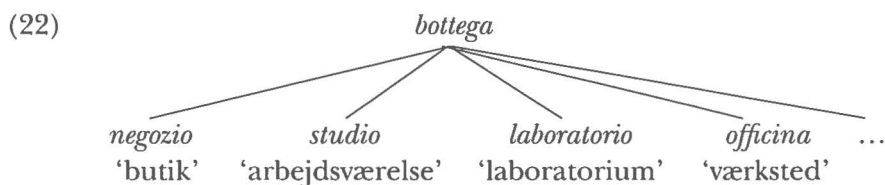
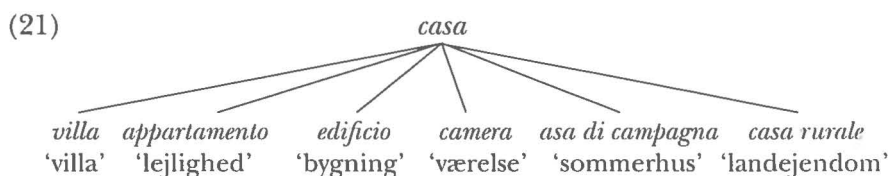
Der skal normalt særlige pragmatiske omstændigheder til, evt. kontrast-sammenhænge, for at en hyponyminkorporering bliver mulig:

- (16b) Hans og Grethe har hidtil kun haft *varevogn* på gule plader, men nu har de købt *personbil*.
 ... Så kan jeg stå her alene og vaske *lastbil*.¹²

På samme måde er det vanskeligt at lave kompositumparafraser med hyponymer; fx *!personbilkøb*, *!lastbilvask*¹³ (og jf. at de romanske sprog generelt ikke tillader N + N-sammensætninger, men kræver en syntaktisk forbindelse med præposition).

Som sagt i 3.2 taler Hopper & Thompson om “de-individuation” i sådanne inkorporeringer og komposita, men vi kan altså tilføje at leksikalsk specificering på forhånd modarbejder eller umuliggør konstruktionerne. En specificeret, hyponym betydning vil nemlig modarbejde den baggrundsbetydning af generisk ramme som det inkorporerede substantiv skal udtrykke. Og dette forklarer forskellen mellem italiensk og dansk: Den prototypiske endocentriske leksikalisering, som jo netop sker på et hyperonym-niveau, jf. fig. (7) og (17), “befordrer” inkorporering, mens den prototypiske exocentriske leksikalisering, som foregår på et mere specificeret niveau, jf. fig. (18), vil modarbejde en sådan:

-
11. Udråbstegnene er her brugt – som i Erik Hansen & Lars Heltofts *Grammatik over det Danske Sprog* – til markering af at det er vanskeligt at konstruere en fornuftig pragmatisk ramme til eksemplerne. Disse er ikke i sig selv ugrammatiske, jf. også (16b).
12. Jeg takker Lars Heltoft for disse eksempler. Der findes undtagelser fra de her citerede tendenser, dvs. eksempler på at hyponymer uden problemer indgår i inkorporeringer. Et eksempel er typen *Hans har købt sommerhus*, som formodentlig skyldes at handlingen “at købe sommerhus” er så almindeligt forekommende i det danske samfund.
13. Igen kan en særlig “scene” eller en kontrastsammenhæng gøre det muligt: *Lastbilvask må kun foregå på den dertil indrattede vaskeplads, vasketunnel er kun til personbilvask*. (cit.: Lars Heltoft).

3.4.2. Antipassiv

Ud over inkorporering har dansk som sagt også en anden måde at nedskrive et substantiv på, nemlig ved en slags antipassiv, hvor et direkte objekt degraderes til styrelse for en præposition. Ved antipassiven udtrykkes at den givne entitet kun deltager delvist i handlingen eller kun er delvis påvirket af den.¹⁵ I kolonne (23a) har jeg citeret nogle typiske danske inkorporeringsstrukturer og i (23b) nogle eksempler på dansk antipassiv. I (23c) ses de tilsvarende prototypiske, "promoverede" objekter:

(23)

<i>Baggrund / Nedskrivning</i>		<i>Forgrund og Instantiering</i>
a. Inkorporering	b. Antipassiv	c. Prototypisk objekt
<i>vaske bil</i> <i>læse avis</i> <i>skrive brev</i> <i>spise æble</i> <i>bygge villa</i> <i>male hus</i>	<i>vaske på en bil</i> <i>læse i en avis</i> <i>skrive på et brev</i> <i>spise af æblet</i> <i>bygge på en villa</i> <i>male på huset</i>	<i>vaske en bil</i> <i>læse avisen</i> <i>skrive to breve</i> <i>spise æblerne</i> <i>bygge en villa</i> <i>male huset</i>

15. Se herom fx Durst-Andersen & Herslund (1996) samt Herslund (red.) (1996: 218ff.).

Både ved inkorporering og antipassiv bevarer verbet sin betydning af durativ aktivitet, som det har når der ikke følger noget objekt. Vi kan altså sige at for at påvirke verbets aktionsart, dvs. medvirke til at danne en telisk konstruktion, kræves tilstedeværelsen af et prototypisk fuldobjekt, som i (23c).

Ingen af konstruktionerne i (23a/b) findes i italiensk. Som sagt er inkorporering dog ikke ukendt i italiensk, og tilsvarende forekommer der også visse konstruktioner som minder om antipassiv, men begge fænomener er betydeligt sjældnere end i dansk. Den leksikalske specificering i de italienske substantiver (artefakter) medfører generelt en høj tekstprominens og en særlig tendens til at instantiere entiteter, og disse substantiver lader sig vanskeligt nedskrive til et tekstuel baggrundsniveau.

3.5. Afrunding

Jeg vil altså mene at vi i dansk og italiensk finder glimrende belæg for implikationerne i fig. (12). Leksikalsk specificering synes i høj grad at influere på konstituenters tekstfunktion og dermed på deres "propensity or predisposition to become N's or V's", jf. 3.2, og hvis vi tilføjer de sproghistoriske bemærkninger i 3.1, kan det samlet illustreres som i:

(24)

Endocentrisk		Exocentrisk	
specificerede verber ↓	underspecificerede substantiver ↓	underspecificerede verber ↓	specificerede substantiver ↓
tendens til promovering: finiteth ↓	tendens til nedskrivning: nuldetermina- tion og nominalin- korporering ↓	tendens til nedskrivning: infinithed og "verbal- inkorporering" ↓	tendens til promovering: determination ↓
reduceret verbal- fleksivsystem	begrænset artikelsystem	bevaret verbalfleksivsystem	fuldt udviklet artikelsystem

Det betyder også at vi kan tale om en korrelation mellem leksikalsk-semantic specifikation og grammatisk-semantic specifikation. Grammatisk betinget specifikation vs. underspecifikation afhænger af de grammatikaliserede semantiske og pragmatiske træk: Jo flere træk der er grammatikaliseret, desto mere grammatisk-semantic specificeret er en konstituent og omvendt. Jf. (25), hvor majusklerne i fed angiver de semantisk specificerede konstituenters:

(25) Leksikalsk-semantic og grammatisk-semantic specifikation

	Endocentriske sprog	Exocentriske sprog
Leksikalsk-semantic specifikation	n - V - n	N - v - N
↓	↓	↓ ↓
Grammatisk-semantic specifikation	np - VP - np	NP - vp - NP

Figuren illustrerer den tendens der altså er til at leksikalsk specificerede konstituenters også optræder grammatisk specificerede.

4. Konklusion og perspektiver: Sprog og tænkning

Det hidtil sagte om sprog- og tekststruktur kan resumeres som i felterne (a) og (b) i figur (26) nedenfor.

I anden forbindelse (Korzen 2005) har jeg interesseret mig for sammenhængen mellem sprog og tænkning, dvs. for hvordan et sprogsystem kan antages at påvirke vores tænkemåde, eller "kognitive skema". Som sagt i (1) ovenfor, **tvinger** et verbalsystem der er så fleksivrigt som det exocentriske, dets brugere til at foretage en række sproglige valg, herunder valget mellem formerne i fig. (2), der vedrører og ekspliciterer de pragmatiske og retoriske relationer mellem propositioner. Disse relationer skal afspejle forskellige sagforholds indbyrdes prominens og betydningsfuldhed i sammenhængen, og man kan forestille sig at det romanske verbalsystem således aktiverer en særlig bevidsthed og opmærksomhed over for narrative og/eller tekstpragmatiske distinktio-

ner og relieffer, forgrund vs. baggrund. Dette kunne tænkes at føre til en mere **syntetisk** tænkemåde, hvor relativt større inputdele samles og tekstualiseres i samme “billede” eller “mentale ramme”, og relationen mellem de enkelte dele ekspliciteres. Det leder til en **fortolkning** af det ekstralingvistiske input i centrale og marginale enkeltdele.

Heroverfor står det endocentriske dansk, som mangler de tilsvarende morfologiske muligheder for retorisk distinktion og derved aktiverer en tænkemåde der som tendens koncentrerer et stort konkret semantisk indhold i hvert enkelt verbal. Det danske verbalsystem befordrer et kognitivt skema der typisk placerer en lige stor indholdsmæssig (semantisk og tekstpragmatisk) vægt i alle verbaler. Det fører til en i højere grad **analytisk tænkning**, og en meget typisk talehandling er **det kronologiske referat**. Jf. felterne (c) og (d) i figur (26).¹⁶

(Det skal understreges at vi taler om tendenser “alt andet lige”; de kan naturligvis modarbejdes i en konkret kommunikationssituation, og de vil under alle omstændigheder være afhængige af teksttype og kommunikationssituation).

De nævnte forskelle i tænkning kan være svære at påvise, men i visse tilfælde kan de konstateres i sprogbrugen, som anført i (26e):

16. For undtagelser herfra i form af særligt fortolkende eller nuancerede strukturer på dansk, jf. Korzen (2000b: 99).

(26)

Sprog og kognitivt skema

		Endocentri	Exocentri
(a)	Sprogstruktur		
	Leksikon – verber substan- tiver	specificerede underspecificerede	underspecificerede specificerede
	Fleksion – verber	fattig	rig
	Typisk syntaks	paratakse	hypotakse
(b)	Tekststruktur	lineær	hierarkisk
	↓	↓	↓
(c)	Kognitivt skema		
	Kognitivt fokus	på hver enkelt del- element	på relationen mellem delelementerne
	Tænkemåde	analytisk konkret (få argument- typer er involveret samtidig, jf. fig. (6)) ¹⁷	syntetisk abstrakt (mange argu- menttyper er involveret samtidig)
	↓	↓	↓
(d)	Hyppig talehandling	det kronologiske referat	fortolkning og vurde- ring
	↓	↓	↓
(e)	Typisk sprogbrug		
	Leksikon	leksikalsk identitet (fx i anaforer)	leksikalsk variation (fx i anaforer)
	Fleksion	høj frekvens af per- sonbøjede verber i aktiv; lav tendens til marke- ring af tekstrelieffer, fx ved brug af før- datid	høj frekvens af upe- rsonlige verbalformer og passiv; høj tendens til marke- ring af tekstrelieffer, fx ved brug af pluskvam- perfektum
	Syntaks	denominalisering, nominalinkor- porering og verbalstil	deverbalisering, “verbal- inkorporering” (jf. note 7) og nominalstil
	Tekstuelt	tendens til lange tekster	tendens til korthed

17. Herudover kan man sige at det MÅDE-specificerede danske verbum netop præciserer hvordan verbalhandlingen mere konkret tager sig ud.

Mht. sprogbrugsforskellene i (26e) har vi således i *Mr. Bean*-korpuset kunnet observere en generel tendens til refererende talehandling i de danske tekster og fortolkende talehandling i de italienske (især skriftlige), jf. Skytte et al. (red.) (1999). Dette kan bl.m.a. iagttages i anaforbrugen, hvor der i de italienske tekster var langt større tendens til leksikalsk variation (dvs. til en vurdering af antecedenten) end i de danske:

(27) **Anafortypologi (“Bean”-korpuset)**

	Danske tekster		Italienske tekster	
	mundtlige	skriftlige	mundtlige	skriftlige
Leksikalsk identitet	94,2 %	90,4 %	81,8 %	59,5 %
Leksikalsk variation	5,8 %	9,6 %	18,2 %	40,5 %

Den retoriske tradition og forkærlighed for stilistisk variation i de neolatinske sprog spiller naturligvis også ind, men herudover giver den større leksikaliserede intension også flere muligheder for forskellige beskrivelser af den samme størrelse. Det er sværere at variere på hyperonymniveau end på hyponymniveau.

Tendensen til fortolkning af relationerne mellem enkelthandlinger i en sekvens forklarer også den langt mere udbredte brug af pluskvamperfektum i italiensk end i dansk. I Korzen (2001) har jeg bl.a. citeret en række eksempler på at den italienske oversætter af Leif Davidsens roman *Den russiske sangerinde* havde erstattet dansk præteritum med italiensk pluskvamperfektum for netop at eksplicite forskelle af temporal og/eller tekstpragmatisk art. Hvor den danske tekst ikke skelnede, men gengav forskellige verbalsituationer med samme tempus og dermed – alt andet lige – på samme pragmatiske og narrative niveau, dvs. som **på hinanden følgende “billeder”**, anlagde den italienske oversætter en syntetisk læsning, samlede flere propositioner i ét “billede” og indfortolkede en særlig **forgrunds-/baggrundsrelation** mellem dem.

Endelig vil tendensen til fortolkning også i mange tilfælde føre til udeldelse af elementer, som det kronologiske referat medtager mere ukritisk, hvilket i “Bean”-teksterne bl.a. blev afsløret af teksternes længde:

(28) Gennemsnitlig tekstlængde ("Bean"-korpuset)

	Danske tekster		Italienske tekster	
	mundtlige	skriftlige	mundtlige	skriftlige
Antal ord	1.008,0	509,1	692,5	310,1

De nævnte forskelle mener jeg også forklarer sammenhængene mellem (1a/b) og den større tekstpragmatiske og retoriske ekspliciteringstendens i romansk end i dansk: De morfologiske forskelle (som altså bør ses i lyset af de leksikalske forskelle) befordrer en særlig opmærksomhed på tekstpragmatiske og retoriske relationer og distinktioner i de romanske sprog og ansporer til tekstualisering af større sekvenser ad gangen med eksplicitering af relationerne mellem enkeltdelene heri. Disse forhold kan måske ydermere begrunde de sprogtypologiske forskelle illustreret i (4) og (5), nemlig tilstedeværelsen i romansk, men ikke i dansk, af nogle særlige kohæsiionsmarkører (anaforer) hvis eneste funktion er at eksplicitere den særlige form for tekstsammenhæng der ligger i genoptagelsen af en tidligere introduceret nominalkategori i forbindelse med udpegelsen af nye entiteter heraf. I (4) genoptages på denne måde kategorien *cykler*; i (5) kategorien *vin*, og eksplicitering af en sådan genoptagelse er obligatorisk i italiensk.

Henvisninger

- Durst-Andersen, P. & M. Herslund (1996). The Syntax of Danish Verbs. Lexical and Syntactic Transitivity. I E. Engberg-Pedersen et al. (eds). *Content, Expression and Structure. Studies in Danish functional grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 65-102.
- Faarlund, J. T. (2004). *The Syntax of Old Norse*. Oxford University Press.
- Herslund, M. (2005). Lingue endocentriche e lingue esocentriche: il lessico. I I. Korzen & P. D'Achille (red.). *Tipologia linguistica e società. Considerazioni inter- e intralinguistiche*. Firenze: Cesati. 19-30.
- Herslund, M. (red.) (1996). *Det franske sprog. Kapitel III. Valens og transitivitet. Foreløbig udgave*. Handelshøjskolen i København.
- Hopper, P. J. & S. A. Thompson. (1980). Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* 56 (2). 251-299.

- Hopper, P. J. & S. A. Thompson (1984). The Discourse Basis for Lexical Categories in Universal Grammar. *Language* 60 (4). 703-752.
- Karker, A. (1996). *Politikens sproghistorie. Udviklingslinjer før nudansk*. København: Politikens forlag.
- Korzen, I. (2000a). En tekstpragmatisk beskrivelsesmodel for komparativ analyse af nominal determination. I J. Nørgård-Sørensen et al. (red.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 7*. Odense universitetsforelag. 179-200.
- Korzen, I. (2000b). Tekstsekvenser. I G. Skytte & I. Korzen. *Italiensk–dansk sprogbrug i komparativt perspektiv*. København: Samfundslitteratur. 65-156.
- Korzen, I. (2000c). Reference og andre sproglige relationer. I G. Skytte & I. Korzen. *Italiensk–dansk sprogbrug i komparativt perspektiv*. København: Samfundslitteratur. 161-619.
- Korzen, I. (2001). Pluskvamperfektum; modale og retoriske relationer. I C. Bache et al. (red.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 8*. Odense Universitetsforlag. 171-189.
- Korzen, I. (2002). Noun-incorporation in Italian. I O. Nedergaard-Thomsen & M. Herslund (red.). *Complex Predicates and Incorporation. A Functional Approach. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague* 32. Copenhagen: Reitzel. 207-266.
- Korzen, I. (2005). Sprogstruktur og tænkning: endocentri og exocentri. I L. Cecchini & A. Kratschmer (red.). *Ancora un'ultima occhiata... La virtù della ponderatezza*. Aarhus Universitets Forlag.
- Korzen, I & L. Lundquist (red.) (2004). *Sprogtypologi og oversættelse. Endocentriske og exocentriske sprog*. Handelshøjskolen i København.
- Mikkelsen, K. (1975) [1911]. *Dansk ordføjningslære. Med sproghistoriske tillæg*. København: Reitzel.
- Skautrup, P. (1968). *Det danske Sprogs Historie*. København: Gyldendal. (1968a: bind 1; 1968b: bind 2).
- Skytte, G., I. Korzen, P. Polito & E. Strudsholm (red.) (1999). *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse*. København: Museum Tusulanum Press.

